

К. Токтарбек¹, Н.З. Жұманбекова¹, Б. Жылқыбекұлы²

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, 010008, Қазақстан Республикасы

²ф.ғ.к., доцент, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, 020000, Қазақстан Республикасы

АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ҚЫТАЙ ТІЛІНДЕГІ АДАМ БЕЙНЕСІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ТЕҢЕУЛЕРДІҢ ЭТАЛОНЫ

Салыстырмалы- салғастырмалы зерттеу тіл білімінде генеологиялық жағынан бір-біріне ұқсамайтын тілдерді зерттеуде негізгі зерттеу тәсілі болып табылатыны бәрімізге белгілі. Зерттеліп отырған тақырып ағылшын және қытай тіліндегі адам бейнесіне байланысты теңеулердің эталоны болғандықтан, осы мақалада фразеология саласындағы біраз еңбектер қарастырылды әрі осы мақаланың негізгі теориясын құрады.

Саны жағынан мол, құрылымы жағынан күрделі болатын қасиетке ие теңеулер әр тілде кездеседі. Олардың ішкі құрылымын, семантикасын, шығу тарихын жан- жақтылы зерттеу осы мақаланың басты міндеті болып табылады, әрі осы мақалада ағылшын және қытай мәдениетіне тән әртүрлі ұқсастықтар мен айырмашылықтар мысалдар арқылы айқын көрініс табады.

Фразеология тұрақты тіркестерді мақал- мәтелдер, қанатты сөздер және colloкациялар деп бірнеше топтарға жіктеп қарастыратын тіл білімінің бір саласы. Мақалада ағылшын және қытай тіліндегі теңеулердің эталонын зоонимдер, фитонимдер, тұлға аттарына байланысты теңеулер, ыдыс және тұрмыстық заттардың атауы, табиғат құбылыстарының атауларына байланысты теңеулер, діни наным-сенімдерге байланысты теңеулер және т.б эталондарға бөліп қарастырылады да, олардың арқайсысына нақтылы мысалдар арқылы түсінік беріледі.

Кілт сөздер: салыстырмалы-салғастырмалы зерттеу, тұрақты теңеулер, ағылшын және қытай тілдеріндегі тұрақты тіркестер, идиомалар, тұрақты тіркестердің лингвомәдени ерекшеліктері, адам бейнесіне байланысты теңеулер, теңеулер эталоны.

НЕГІЗГІ ЕРЕЖЕЛЕР

Зерттеу пәні ретінде фразеология соңғы елу жылға жақын лингвистика саласында ерекше орынға ие болды. 1960-жылдардан бастап фразеология интенсивті түрде дамыды. Әртүрлі сөз тіркестер, идиомалар, басқа да тұрақты тіркестер сияқты көп сөзді бірліктер салыстырылып-салғастырылып, мақал-мәтелдердің этимологиясы, ішкі формалары зерттелді [1].

Фразеологизмдер контрастивті немесе салыстырмалы түрде зерттеліп, мақал-мәтелдердің этимологиясын қамтитын тарихи салыстырмалы дәстүр негізінде 1960-жылдардан бастап қарқынды дамуға қарай бағыт алды. Елу жылдан кейін салыстырмалы фразеология осы саланың негізгі тіректерінің бірі болып келіп, келешектегі жаңа зерттеу үдерісіне қолдап-қуаттаушылық білдірді. Бұл өз кезегінде оны одан әрі зерттеудің болашақтық жолын ашады деген сөз [2]. Соңғы жылдары фразеологияны зерттеу нысаны тұрақты тіркестердің мәдениетаралық қарым-қатынастарда оның тасымалдаушылық ерекшеліктерін көрнектілендіру жағын когнитивтік фразеология тұрғысынан зерттеуге ерекше қызығушылық тудырады.

Әдістеме тұрғысынан осы зерттеу нысанына контрастивтік талдау әдіс-тәсілдері өте тиімді. Бұл тұрғыда А.В.Кунин, Н.И.Амосова, А.Д. Райхштейн, С.Е.Исабеков, М.Т.Сабитова, т.б. шетелдік және отандық ғалымдардың жалпы және салғастырмалы фразеология

мәселелеріне арнап жазған еңбектері түрлі тілдердегі фразеологиялық бірліктерді салыстырмалы зерттеуге үлкен үлес қосты.

Мақалада ағылшын және қытай тіліндегі фразеологизмдер қазақ тілінде қарастырылғандықтан, қазақ фразеологиясында тіл бірліктері терминдері қалай аталатындығын еске түсіре кету артық болмас. Сол себепті келесі кестеде қазақ фразеологизмдерінің түрлеріне отандық ғалымдар І. Кеңесбаев пен Н.Уәлиұлының берген атауларын ұсынып отырмыз.

1- кесте

Қазақ фразеологизмдерінің түрлеріне ғалымдардың берген атауы

І. Кеңесбаев	Н. Уәлиұлы
Фразеологиялық түйдектер (идиома)	Фразеологиялық түйдектер (идиома)
Фразеологиялық тіркестер а) түйіс тіркес (фразеологиялық бірліктер) б) түйін тіркес (фразеологиялық тізбек)	Фразеологиялық шоғыр
	Фразеологиялық тіркестер (бұрынғы фразеологиялық тізбектер)

І. Кеңесбаев пен Н. Уәлиұлы қазақ фразеологизмдерінің түрлерін жіктеудегі ойлары бір нүктеге тоғысқан деп айтуға болады. Олар қазақ фразеологизмдерін фразеологиялық түйдектер (идиома) және фразеологиялық тіркестер сынды топтарға бөліп қарастырады.

Г. Смағұлованың «Қазақ фразеологиясы лингвистикалық парадигмаларда: монография» (2020), кіріспе бөлімінде ол фразеологиядағы жарыспалы терминдер және олардың бірізділігіне тоқтала отырып, қазыргі тіл білімінде (көбінесе Еуропа, Славян зерттеушілері) фразеологизмдерді түрлі топтарға бөліп қарастырғанын негізге ала отырып, қазақ тіліндегі мысалдарымен фразеологизмдерді идиомалар: *түкірігі жерге түспеу*; мақалдар: *еңбегіне қарай өнбегі*; мәтелдер: *тегін адам таз болмайды*; қанатты сөздер: *еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей*; коллокациялар: *құдайы қонақ* және т.б топтарға жіктейді. Сонмен қатар қазыргі орыс тіл білімінде грамматикалық фразеологизмдер (бір қайталамалы тіркестер): *ашықтан ашық, күндердің күнінде*; сұраулы фразеологизмдер: *не жеңнің құны бар?* болса, идиома термині фразеологиялық тұтастық, бірлік және тізбектердің жалпы атауы ретінде алынған деп жазады. Ол қазыргі қазақ тіліндегі фразеологизмдер турасындағы терминдерде бірізділік болмағандықтан, ондағы атауларды да түрліше екендігін көрсетті. Ол орыс тіліндегі атаулардың ықпалымен қазақ тіліндегі фразеологизмдер (орыс тілінде фразеологиялық бірліктер, фразема деп аталады) фразеологиялық оралымдар, фразеологиялық тұлғалар, тұрақты сөз тіркестері сияқты атауларды бар екенін алға тартты [3, 8-15].

А.В. Кунин (1996) фразеология саласындағы тұрақты тіркестерді моделдеуде грамматикалық, семантикалық, құрылымдық- семантикалық, фраза жасаушы және стилистикалық сынды топтарға жіктеп қарастырды:

Грамматикалық модель бойынша фразеологизмдердің басым көпшілігі грамматикалық модельдерге негізделеді, мысалы: *by the way* - айтпақшы; *by heart*- жатқа білу;

Семантикалық модель бойынша семантикалық тұрақтылық негізге алынады. Әрі осындағы семантикалық ақпарат пен грамматикалық құрылым арасында сәйкестік болмайды. Мысалы: *take both ends meet* – тура мағынасында «екі шетін көре алу» болса, ауыспалы мағынасында «бәріне жеткізу» дегенді білдіреді; *run one's way*- тура мағынасында «өз жолына төлеу» болса, ауыспалы мағынасында «өз кірісімен өмір сүру» деген мағынада қолданылады.

Құрылымдық семантикалық модельдеу: фразеологиялық бірліктерді құрылымдық-семантикалық модельдеу барысында олар беретін мағыналық ақпарат пен грамматикалық құрылымның сәйкестік заңдылығы байқалады. Бұл модель адъективные (adjective- сын есім) және глагольные- етістікті модель болып екі топқа бөлінеді. (кесте жасау керек екі түріне. Орысшаны алып тастау)

Сын есімнің салыстырмалы шырайы моделі- «as + сын есім +as +белгілі (белгісіз) артикль+зат есім немесе сөз тіркесі» атрибуттың атауын және оның дәрежесін көрсете отырып, анықтаушы қатынастарды жеткізеді, мысалы: *(as) good as gold*- тура мағынасында

«алтынмен тең» болса, ауыспалы мағынасында «адал, жақсы, сенімді» дегенді білдіреді. (*as fierce as a tiger* - тура мағынасында «жолбарыстай жойқын» болса, ауыспалы мағынада «өте ашушаң, агрессивті немесе қатал» дегенді меңзеп көрсетеді.

Вербальды (етістікті) салыстырмалы модельдеу- яғни «етістік + like + белгісіз артикль+ зат есім (сөз тіркесі)» формасында қолданылады, мысалы: *talk like a book* - тура мағынасында «кітапша сөйлеу» деген мағынаны білдірсе, ауыспалы мағынада «табиғи емес, жаттанды» деген мағынаны білдіреді, мысалы: *agree like cats and dogs* - тура мағынада «ит пен мысықша араздасу» болса, ауыспалы мағынада «бір- бірімен келіспеу» деген мәнді аңғартады.

Құрылымыдық семантикалық модель сөз тіркестерінен жасалған фразеологизмдерді ғана емес, сөйлемдерден тұратын фразеологизмдерді де қарастырады [4, 45-46].

Фразеологизмдерге эмоциялық және экспрессивтік белгілер тән, сонымен бірге адамның түрлі сезімдік әрекеттерін бейнелеуде, әсіресе күрделі эмоцияны білдіретін, ашулану, ұрсу, ұру, қорқу т.б. ерекше эмоциялық реңкті фразеологизмдер тобы бар [3, 15]. Мақалада қарастырылатын фразеологизмдер тұрақты теңеулерге жатады. Теңеулер ағылшын және қытай тіліндеде фразеологиялық саласында ерекше орын алып, адамның түрлі сезімдік әрекеттерін бейнелейді. Теңеулердің фразеологиялық ерекшелігі дәстүрлі салыстыруға негізделген тұрақты және қайталанатын, күрделі семантикалы сөз тіркестері екені белгілі. Олар бір бірімен салыстырмалы жағдайда көзге түсіп, ондағы тұрақты тіркестер екі немесе одан да көп компоненттерден құралады.

Зерттеу нысаны ретінде әр тілдегі адам бейнесіне байланысты тұрақты теңеулер (устойчивое сравнение) қарастырылады. Яғни онда адамдардың қоршаған ортасы, оның уақытқа, жағдайларға, іс әрекетке байланысты көзқарасын қарастыратын боламыз. Зерттеу еңбектерде көбінесе қазақ және орыс, қазақ және ағылшын, қытай және орыс тілдеріндегі фразеологизмдерді салыстырады. Сабитова М.Г. өзінің «Основы немецкой и казахской сопоставительной фразеологии» атты монографиясында неміс және қазақ тілдеріндегі теңеулердің құрамы мен семантикасын анықтайды [5]. Ал Жуманбекова Н.З. қазақ, неміс, орыс тілдеріндегі теңеулердің ішкі формасын, когнитивтік негіздерін сипаттап, салыстырып зерттейді. Соңғы уақыттарда ғалым еңбектерінде неміс және қазақ тіліндегі теңеулердің концептуалдық негіздерін «қорқу- Angst» эмоциямен байланысқан топты талқылады [6].

Теңеулер тақырыбын қазақ және ағылшын тілінде немесе орыс және қытай тілінде салыстыра зерттеген еңбектерден қытай лингвисті Юй Фэнин «Устойчивые сравнения, характеризующие лицо человека, в русской языковой картине мира (на фоне китайского)» еңбегінде ол «Тематическая классификация эталонов устойчивых сравнений, описывающих лицо человека»- адам бейнесін сипаттайтын тұрақты теңеулер эталоныны тақырыптық классификациясы бойынша орыс тілінде 290 эталонды анықтаса, қытай тілінде 110 түрлі эталонды анықтап, аталмыш екі тілдегі эталондарға ортақ сәйкестіктердің және айырмашылықтардың барын атап көрсетті. Тақырыптық эталондық классификация ішінде ең әуелі ол жан- жануарлар әлемінің өкілдері, ыдыс- аяқтар мен тұрмыстық заттар атаулары, фитонимдер, яғни көкөністер, тұқымдар және өсімдіктер атаулары, адам аттарымен байланысты, табиғат атаулары, табиғи заттар мен минералдар атаулары және т.б. 18 түрлі тақырыптық эталондардың екі тілде де бар екендігін, сонымен бірге ол қытай тілінде «тағамдар мен сусындар атауларына», «аяқ киімдер мен киім кешек атауларына», «ғимараттар мен оларды бөлшектерінің» атауларына байланысты тақырыптық эталондардың болмауы оның орыс тіліне сәйкес келмейтін тұстары екендігін анықтады [7, 15].

Б.Н. Ағабекованың «Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологиялық теңеулердің ұлттық мәдени сипаты» атты жұмысында қазақ және ағылшын тіліндегі фразеологиялық теңеулерді салыстыра-салғастыра зерттеу арқылы ұлттық мәдени ерекшеліктерін айқындап, ортақ көрнекті айшықтарын тауып, теңеулердің жасалуына негіз болған ортақ уәждерді ашып көрсетті. Осы жұмыста ол «Адам» макроконцептісіне жататын фразеологиялық теңеулерді жағымды- жағымсыз оппозициялық микроконцептілерге бөліп қарастырды және олардың мән-мағыналарының қалыптасуындағы ерекшеліктерді анықтады. Ол «Адам» концептісіне

байланысты теңеулерді төмендегідей мағыналық-тақырыптық топтарға жіктеп көрсетті (2-кесте) [8, 13-15].

2- кесте

«Адам» концептісіне байланысты теңеулердің түрлері

№	«Адам» концептісіне байланысты теңеулердің түрлері	Мысалдар	
		Қазақ тілінде	Ағылшын тілінде
1	Адам мінезі мен ақыл- ой қабілетін сипаттаушы	<i>дала бүркітіндей қырағы</i>	<i>a memory like an elephant</i>
2	Адамның жағдай-күйіне байланысты	<i>Сең соққан балықтай</i>	<i>as miserable as a bandicoot</i>
3	Адамның сыртқы келбетін сипаттаушы	<i>ақ маралдай әдемі</i>	<i>as fair as a lily</i>
4	Адамның өмірі мен қызметін сипаттаушы	<i>ит пен мысықтай өмір сүру</i>	<i>as thick as thieves</i>
5	Адамның эмоциялық жағдайын сипаттаушы	<i>найза үстінде отырғандай</i>	<i>to sit on a powder keg</i>
6	Адамның басқа бір адамға немесе затқа қатынасын сипаттаушы	<i>жылындай жек көру</i>	<i>hate smb like poison</i>
7	Құбылыстар мен заттардың сапасын сипаттаушы	<i>жаман түйенің жабуындай</i>	<i>fresh as a daisy</i>
8	Түсті сипаттаушы	<i>ақ бөкеннің таңындай</i>	<i>as white as driven snow</i>
9	Заттар мен құбылыстардың көлемін сипаттаушы	<i>қойдың құмалағындай</i>	<i>as light as a drum</i>
10	Арақашықтықты сипаттайтын	<i>есік пен төрдей</i>	-
11	Уақытты сипаттаушы	<i>қас қаққандай</i>	-

Зерттеушілердің пікірінше адам бейнесін сипаттайтын фразеологиялық бірліктерді адамның жалпы белгілеріне, адамның физиологиялық жай- күйін сипаттайтын, адам бойындағы қасиеттер мен мінез- құлық ерекшеліктерін, адамның рухани дүниесін, адамның іс- қимылын, адам болмысының әртүрлі аспектілерін сипаттайтын айырмашылықтарына қарай алты топқа жіктеп, қарастырып келе жатқаны белгілі.

Бұл жұмыстың ғылыми жаңалығы ағылшын және қытай тіліндегі адам бейнесіне байланысты теңеулердің эталоны тақырыптық- семантикалық классификациясын салыстырмалы түрде ұсынумен бірге отандық фразеология саласында зерттелген фразеологиялық құрылымдарды салыстырмалы аспекті бойынша қарастырып, оны зерттеп- зерделеудің өзектілігін көрнектілендіру болып табылады.

Зерттеу жұмысының басты мақсаты ағылшын және қытай тілдеріндегі адам бейнесіне байланысты теңеулердің эталонын салыстыра зерттеу. Әлемнің тілдік суретіндегі «адам бейнесі» белгілі бір ұлттық мәдени менталитетке ие тұлғаның өзекті белгілерінің көрінісі. Салыстырмалы фразеологияның басты теорияларын ұсыну; ағылшын және қытай тілдеріндегі теңеулердің жіктеу принциптерін қарастыру; адам бейнесін сипаттайтын тұрақты тіркестер мен теңеулердің эталонын мысалдар келтіре ашып көрсету осы жұмыстың басты міндеті болып табылады.

КІРІСПЕ

Тіл білімінің өзекті бағыттарының бірі теңеу болып табылады, ол белгілі бір зат пен құбылыстың ерекше белгілерін көрсете отырып, оларды басқа заттармен салыстыра суреттеу арқылы ақпаратты жеткізуге бағытталған. Адам бейнесіне қатысты теңеулер ауызекі тілде және көркем әдебиетте жиі қолданылады. Мұндай теңеулердің құрылымы күрделі және мағыналық реңктерге бай.

Осыған орай, аталмыш зерттеудің өзектілігі ағылшын және қытай тілдеріндегі адам бейнесіне қатысты теңеулердің эталонын салыстыра зерттеу арқылы, екі тіл арасындағы лингвомәдени ерекшеліктердің сәйкестіктері мен айырмашылықтарын қарастырумен байланысты. Сонымен қатар, сол тілдерге тән мәдени ерекшеліктерді зерттеу қажеттілігі

туындайды. Теңеулердің сөйлеу барысында қолданысқа ену заңдылықтарын анықтау сөйлеу мәдениеті мен ойды бейнелеудегі маңыздылығын көрсетеді.

Ағылшын және қытай тілдеріндегі теңеулерді жан- жақты зерттеу, екі елдің мәдениеті мен тілдерінде ортақ адам бейнесін сипаттайтын тұрақты тіркестерді анықтау, сондай- ақ, адам бейнесіне қатысты теңеулердің тақырыптық семантикалық классификациясын ұсыну мақаланың басты мақсатын құрайды.

Бұл жұмыстың ғылыми жаңалығы ағылшын және қытай тіліндегі адам бейнесіне қатысты теңеулердің эталондық классификациясын ұсыну болып табылады. Зерттеу материалында түрлі тілдердің отандық фразеология саласында талданған фразеологиялық құралдар салыстырмалы аспектіден өзектілігін дәлелдейді.

МАТЕРИАЛДАР МЕН ТӘСІЛДЕР

Сөздік қоры бес мың жылдық тарихқа ие қытай тілі мен тарихы тереңге тамыр тартқан ағылшын тіліндегі ұқсастықтар мен айырмашылықтарды айқындау, нақтылап айтқанда, ағылшын және қытай тіліндегі адам бейнесіне байланысты теңеулердің эталонды тақырыптық-семантикалық жүйесін салыстыру – аталған тілдердің тұрақты тіркестер құрылымы жақтағы өзіндік ерекшеліктерін танып- білуге жол ашады. Сонымен бірге олардың ұлттық ерекшеліктері мен сөйлеу дағдысының қалыптасуы мен даму мүмкіндіктерін айқындап береді. Бұл зерттеу жұмысында салыстыру, жинақтау, жүйелеу және талдау жүргізу әдістері қолданылып, ағылшын және қытай тіліндегі адам бейнесіне байланысты теңеулердің эталонды тілдік ерекшеліктер негізінде сипатталады. Теориялық тұжырымдарды сараптап-саралау барысында аталған екі тілдегі адам бейнесіне байланысты теңеулердің эталондық негіздер нақтылы мысалдар мен осы тақырыпты зерттеп, ой-тұжырым білдіріп жүрген тілтанушы ғалымдардың дәйексөздері мен дәлелдері арқылы сараптамалық қорытынды-тұжырымдарға мойынсұнды.

А.О. Долгова «Грамматико-семантические типы устойчивых сравнений (на материале русского, английского и немецкого языков)» тақырыбындағы жұмысында тұрақты теңеулерді оң жақтық және сол жақтық сипаттағы екілікті мағынаға ие фразеологиялық бірліктер класы болып табылады деп атап көрсеткен. Олар сол жағы (исходной- тура мағынасы, тематической- тақырыптық мағынасы) болса, оң жағы (эталонной- эталондық, рематической- рематикалық) бөліктерден құралады деген тұжырымға келеді. Осы еңбекте автор үш тілдегі стандартты сөздіктен алынған орыс тілінің 255, ағылшын тілінің 225 және неміс тілінің 276 тұрақты теңеулерін салыстырып зерттеді [9, 296].

Кочарева И.В. «Устойчивые сравнения, характеризующие свойства личности человека (на материале русского и английского языков)» еңбегінде адамның жеке басының қасиеттерін сипаттайтын идеографиялық топтарға қатысты орыс және ағылшын тілдерінің салыстырмалы фразеологиялық бірліктерін қарастырады. Адам сипаты, ақыл- ой қабілеттері, интеллектуалдық белсенділігі, іскерлік және адамгершілік қасиеттері жағынан салыстыра қарастырып, екі тілдің ұлттық мәдени ерекшеліктерін көрсететін бейнелердің тілдік реализациясы талданады. Орыс және ағылшын теңеулерін салыстырудың ұлттық мәдени бірегейлігі қарастырылады. Ол өз жұмысында орыс және ағылшын тілдеріндегі бірсыпыра теңеулерді зоонимдік эталон бойынша анықтаған [10, 14-17]. Осы көзқарас- пікірлердің бәрі ағылшын және қытай тілдеріндегі теңеулердің эталонын зерттеу мен ұлттық және мәдениет жақтағы ерекшеліктерін көрсету арқылы фразеологизмдердің күрделі семантикасын түсінуге жол ашады.

Тіл біліміндегі “әлем суреті” деген ұғым “әлемнің фразеологиялық бейнесі” деп фразеология саласында да қолданылады. “Языковая картина мира отражает национальную картину мира...[11, 72]. Халықтың әлеуметтік тұрмыс- тіршілігімен өмір сүру дағдылары тілде сонымен бірге фразеологизмдерде, тұрақты тіркесте көрініс тапқаннан кейін осы жұмыста зерттелетін теңеулердің тақырыптық- семантикалық жіктеу адамдардың іс әрекеттеріне байланысты жіктеленеді. Қазақ халқының тұрмыс- тіршілігі мен мәдениеті төрт түлік мал

шаруашылығымен қалыптасқандықтан фразеологизмдерде де, оның ішінде теңеулерде осы жағдай анық көрінеді. Мысалы: *қой аузынан шөп алмас-* тура мағынасында «қойды тамақтандыру» болса, ауыспалы мағынасында «жуас, момын» дегенді білдіреді. *Сиыр сипағанда білмейді-* тура мағынасында «сиырды сипасада түсінбейді» болса, ауыспалы мағынасында «жақсылықты түсінбейді» дегенді білдіреді. *Ат жалын тартып міну-* тура мағынасында «аттың жалынынан ұстап міну» болса, ауыспалы мағынасында «азамат болу» дегенді білдіреді.

Тіл біліміндегі салыстырмалы- салғастырмалы әдіс генеалогиялық жағынан туыстас және туыстас емес тілдердің фонетикалық, лексикалық, грамматикалық және фразеологиялық жүйелерін зерттеудің тиімді құралдарының бірі болып табылады. Бұл әдіс XIX ғасырдың басында пайда болған салыстырмалы-тарихи әдістің негізінде қалыптасқан. Аталмыш әдістің деректері мен нәтижелері тіл біліміндегі жаңа теориялық қағидаттарды анықтауға мүмкіндік берді және зерттеу тақырыбының жаңа мәліметтермен толықтырылуына ықпал етті. XX ғасырда салыстырмалы әдіс арқылы туыс емес тілдерді зерттеуге де болатыны туралы тұжырым пайда болды. Осы аясында біз ағылшын және қытай тілдеріндегі теңеулердің эталондарын салыстырып зерттеу жүргізіп отырмыз.

НӘТИЖЕЛЕР

Теңеулердің күрделі семантикасын қарастырғанда, тура мағынасы мен ауыспалы мағынасын салыстырғанда, олардың арасында қандайда бір когнитивті метафора мен когнитивті метонимия денгейіндегі қарым- қатынастардың бар екендігі анық. Когнитивтік лингвистикада концептуалды метафора немесе когнитивтік метафора бір идеяны немесе концептуалды доменді екінші идея тұрғысынан түсінуді білдіреді. Ал когнитивті метонимия танымның негізгі тәсілдерінің бірі болып, адамдардың, заттың немесе оқиғаның өздеріне тән белгілі бір бөлігі арқылы тұтастай заттық бейнеде көрініс табады. Төменде біз осы мәселе төңірегінде тереңірек қарастырамыз.

Теңеудің құрамы салыстыру пәнінен, эталонынан тұратыны жасырын емес. Философияда aRb формада беріледі. Бұл формула әр тілде бірдей болады. Бұл формулада a- пәні, b- эталоны ал R (tertium comparationis). Мысалы: Ағылшын тілінде: *as big as an elephant* (тура мағынасы: «пілдей үлкен»), ауыспалы мағынасы: денелі) бұл мысалда a- яғни пәніне әр адам немесе объект жатады, ал *elephant* эталоны, *big R* (tertium comparationis) бұл адамның бейнесі. Қытай тілінде: 老鼠胆- *lǎo shǔdǎn*, тура мағынасы: «тышқанның өті», ауыспалы мағынасы «қорқақ». Бұл мысалда 老鼠- эталоны болып b ны белгілесі, әрбір адам бейнесі ол пәні болып табылады, ал *R* (tertium comparationis)- өт.

Фразеология белгілі бір мән- мағынаны айқындайтын тілдік құрылым секілді жүйелі ұғым. Фразеологияны құрастыратын бірліктер әртүрлі топтарға бөлінеді. Осыған орай мақалада зерттелген теңеулер тақырыптық, семантикалық құрылымына сәйкес бірнеше топтарға жіктеледі. Адам бейнесіне байланысты теңеулер фразеологиялық жүйенің бір ерекше тобы болып келеді.

Адам бейнесіне байланысты қытай және ағылшын тіліндегі теңеулердің эталоны мағыналық реңктерге байланысты әртүрлі тақырыптарға жіктеледі. Оларды зоонимдер (ағылшын тілінде 48; қытай тілінде 131), ыдыс- аяқтар мен тұрмыстық заттардың атаулары (ағылшын тілінде 43; қытай тілінде 87), фитонимдер (ағылшын тілінде 38; қытай тілінде 54), тұлғаның атауы (ағылшын тілінде 42; қытай тілінде 113), табиғат құбылысының атауы (ағылшын тілінде 35; қытай тілінде 60), діни наным- сенім ұғымдары (ағылшын тілінде 25; қытай тілінде 50), ішпек- жемек тағамдардың атауы (ағылшын тілінде 34; қытай тілінде 73) және киім- кешек атаулары (ағылшын тілінде 45; қытай тілінде 62) секілді бірнеше топтарға бөліп қарастыруға болады.

Ағылшын және қытай тіліндегі теңеулердің тақырыптық эталонға жіктелуі

	Теңеулер эталондары	Ағылшын тілінде мысалдар	Қытай тілінде мысалдар
1	Зоонимдер	as short-sighted as mice, as timid as a mouse, as soon as the hare rises the falcon swoops	蛇入鼠出 - shé rù shǔ chū, 对牛弹琴 - duìniú tánqín, 虎头虎脑 - hǔtóuhǔnǎo
2	Ыдыс- аяқтар мен тұрмыстық заттардың атаулары	As noisy as a pot banging, as heavy as a cast iron pot, as shiny as a silver spoon	囤积居奇 tún jī jū qí, 七零八碎 qī líng bā suì, 银装素裹 - yín zhuāng sù guǒ; 只鸡斗酒 zhī jī dòu jiǔ
3	Фитонимдер	As sweet as an apple, as ripe as a peach, as cool as a cucumber	桃李满天下 - táo lǐ mǎn tiān xià, 果然如此 - guǒ rán rú cǐ, 如梨似棠 - rú lí sì táng
4	Тұлғаның атауы	as proud as Lucifer, as wise as Solomon	卧虎藏龙 - wò hǔ cáng lóng, 一诺千金 (yī nuò qiān jīn)
5	Табиғат құбылыстарының атауы	As fast as the wind, as clear as crystal, as rough as the sea	风华正茂 - fēng huá zhèng mào, 日新月异 - rì xīn yuè yì
6	Діни наным- сенім ұғымдар	As pure as a dove, as devoted as a monk, as faithful as a lamb	念念不忘 - niàn nì àn bù wàng, 无欲无求 - wú yù wú qiú
7	Ішпек- жемек тағамдардың атауы	As tough as old boots, as rich as chocolate, as fresh as a daisy	鸡毛蒜皮 - jī máo suàn pí, 五谷丰登 - wǔ gǔ fēng dēng
8	Киім- кешек атаулары	As neat as a pin, as elegant as a swan	衣锦还乡 - yī jīn huán xiāng 衣衫褴褛 - yī shān lán lǚ

Жоғарыдағы кестеден байқағанымыздай, ағылшын және қытай тілдерінде әртүрлі эталонға байланысты теңеулердің саны біршама көп. Кестеде солардың бірнешеуі ғана мысал ретінде берілді. Жалпы қай тіл болмасын адам бейнесіне байланысты теңеулердің көп сандысы тұрмыстық және аң- құс аттарымен, өздері өмір сүріп отырған тілдік ортадағы белгілі тұлғалардың аттарымен әрі діни наным- сенімдермен тікелей байланысты болатындығын аңғара аламыз.

Ағылшын және қытай тілі екі басқа мәдениеттің айнасы болғанымен, ол тілдерде адам бейнесін бейнелеуде тұрмыстық атаулар, зоонимдер, табиғат құбылыстары және де діни- наным- сенім атауларын қолданатыны белгілі болды. Ағылшын тілінде *mouse*- тышқан атауы *as short-sighted as mice*- тышқандар әдетте алысты емес жақынды ғана жақсы көре алады. Тіркестің тура мағынасы «тышқан сияқты көру қабілеті нашар» болып, ойлау кеңістігінің тарлығын білдіретін теңеулерде қолданылса, ал ауыспалы мағынада «болашағын болжамайтын, алысқа көз тікпеу» деген мағынада қолданылады. Қытай тілінде *тышқан* атауы *蛇入鼠出*- *shé rù shǔ chū*- тура мағынасында «жыланның тышқан ініне кіруі» болса, ауыспалы мағынада «қауіпті жағдайға қарсыласа өмір сүру» мағынасында қолданылады. ағылшындарда тышқан ойлау кеңістігі тар мағынадағы теңеулерде қолданылатын болса, қытай тілінде қу, айлакерлікпен байланысты болады.

Ағылшын тілінде *silver* – күміс сөзіне байланысты *as shiny as a silver spoon* тұрақты тіркесінде тура мағынада «физикалық тазалықты, әдемілікті» білдірсе, ауыспалы мағынада «бай, ауқатты отбасында дүниеге келу» дегенді білдіреді. Күміс, қасиеттері бойынша, әрдайым жарықты жақсы көрсетеді, сондықтан ол сән-салтанаттың символы болып табылады. Қытай тілінде *銀*- *yín*- күміс иероглифмен байланысты *银装素裹*- *yín zhuāng sù guǒ* тіркесі тура мағынада «күміс киіммен оралған» болса, ауыспалы мағынада «табиғаттың әдемілігін және эстетикалық сұлулықты» біліру үшін қолданылады екен. Яғни осы аталған екі тілде де күміс ұғымы сұлулықтың, тазалықтың, әдеміліктің символы ретінде қолданылады.

Ағылшын тіліндегі жеміс атауына байланысты теңеулерден *peach-* шабдалыға байланысты *as ripe as a peach* тіркесінің тура мағынасында «пісіп жетілген шабдалы» болса, ауыспалы мағынасында «барлық іске толықтай дайын» деген мағынаны білдіреді екен. Ал қытай тілінде тура осы атауға байланысты 桃李满天下- *táo lǐ mǎn tiān xià* тіркесінде тура мағынасы «шабдалы, алмұрттың пісіп жетілуі» деген мағынада қолданылса, ауыспалы мағынада «белгілі ұстаздың шәкірттерінің жетістіктерге жетуін» білдіреді. Осы тұста біз ағылшын тілі мен қытай тілінде де *peach-* 桃(*táo*)- шабдалы атауының жетістікке жетумен байланыстырылатынын байқадық.

Тұлға атауларымен байланысты теңеулер ағылшын тіліндегі *as proud as Lucifer* тіркесінің тура мағынасында «Луцифер сияқты тәкәппар, мақтаншақ» деген мағынаны білдерсе, ауыспалы мағынасында «адамдардың артық мақтаныш, өзін жоғары сезіну немесе басқа адамдардан өзін бөлек сезіну сияқты» мінезін білдіреді. Қытай тілінде де тұлға атауларымен байланысты теңеулер көптеп кездеседі. Солардың бірі 卧虎藏龙- *wò hǔ cáng lóng* тіркесі, ол тура мағынада «жатқан жолбарыс, жасырынып жатқан айдаһар» дегенді білдіреді, ал ауыспалы мағынада «адам бойындағы көзге көрінбейтін белгілі бір қасиеті» деген ұғымда қолданылады. Берілген екі мысалдағы тіркестердің шығу тегіне үңілсек, олар ағылшын және қытай мифологиясымен байланысты екендігіні аңғарамыз. Луцифер мақтаншақтығы мен тәкәппар мінезімен құдайға қарсы шыққандытан аспаннан қуылған періште кейіпіндегі христиан мифологиясының бір өкілі. Ал қытай тіліндегі 卧虎藏龙- *wò hǔ cáng lóng* тіркесі қытай мифологиясында және мәдениетінде күшті, ұлы тұлғаларды немесе адамдардың жасырын қасиеттерін сипаттау үшін қолданылады. Тіркес алғаш рет Цинь дәуірінде қолданылған, ал оның белгілі бір көрінісі «卧虎藏龙»- *wò hǔ cáng lóng*- «жатқан жолбарыс, жасырынып жатқан айдаһар» атты шығармамен байланысты болған.

Табиғат құбылыстарының атауларымен байланысты тұрақты теңеулер ағылшын тілінде *As fast as the wind-* осы мысалда *wind-* жел сөзі бар теңеулер жылдамдықтың белгісі болса, қытай тілінде 风华正茂- *fēng huá zhèng mào*, 风- жел иероглифі бар теңеулер жалындап тұрған жастықты, мығым жігерді бейнелейтін көрінеді.

Діни наным сенімдерге байланысты теңеулер ағылшын және қытай тілдерінде үнемі кездеседі. Ағылшын тілінде *as devoted as a monk* тіркесі тура мағынада «монахтың өмірі мен мінез- құлқын» сипаттайды. Ауыспалы мағынада «бір істі табандылықпен, ықыласпен және адалдықпен орындаған адамды» сипаттау үшін қолданылады. Монахтар, әдетте, өз өмірлерін рухани мақсаттарға арнап, монастырларда тынымсыз еңбек етеді. Олар дінді, медитацияны және қызметті бірінші орынға қояды, бұл олардың адалдығы мен табандылығын білдіреді. Қытай тіліндегі 念念不忘- *niàn niàn bù wàng* тіркесі қытай әдебиетінде және философиясында кеңінен қолданылып, адамның белгілі бір нәрсені үнемі ойынан шығармауын немесе оған терең қызығушылығын білдіреді. Тіркестің түбірі 念- *niàn*- оқу, ойлау немесе есте сақтау, ал 忘- *wàng*- ұмыту деген мағынаны білдіреді. Тура мағынасында «ойдан шығармау, ешқашан ұмытпау» болса, ауыспалы мағынада «адамның бір нәрсеге деген сезімдерін, еске алуды және адалдықты» білдіреді. Яғни ағылшын және қытай тілдерінде де діни наным сенімдерге қатысты теңеулер адалдықпен, табандылықпен байланысты болады деген тұжырымға келе аламыз.

Ішпек- жемек, тағам атауларына байланысты теңеулер эталон бойынша, ағылшын тілінде *as rich as chocolate-* тура мағынасында «шоколадтай бай» болса, ауыспалы мағынада «адамның өте бай екенін, үлкен қаржылық мүмкіндіктері бар» екенін білдіреді. Қытай тіліндегі 五谷丰登- *wǔ gǔ fēng dēng* тіркесінің тура мағынасында «бес астықтан (бидай, күріш, арпа, жүгері, құмай немесе сорго) мол өнім алуын» білдірсе, ауыспалы мағынада «халықтың әлеуметтік, экономикалық жағдайының» жақсы екенін білдіреді. Ағылшындар өмірінде шоколад жоғары деңгейде бағаланады. Мереке- мейрамдарда дастархандарына қойылады, дисерт ретінде үнемі шоколадты қолданады. Сыйлық ретінде ағылшындар бір-біріне сыйлайды, олардың өмірінде шоколад жайлылық, рахаттылық және қуаныш сыйлайды деп

сенеді. Қытай тарихтан ауылшаруашылықпен айналысқан ел ретінде тұрмыс- тіршілігін егінмен, дәнді дақылдармен байланыстыратыны даусыз. Астықтың көп болуын тоқшылықтың, байлықтың, қуаныштың символы ретінде қарастырады. Сондықтан да, ағылшын және қытай тілдерінде ішпек- жемек, тағам атауларымен байланысты теңеулер тұрмыстың ауқаттылығымен байланысты болса керек.

Теңеулерді қолданатын эталон топтар арасында маңызды болған тақырыптық сәйкестік олардың әрбір этностық әлемінің сол тілдік ортадағы бейнелі жүйесі негізінен ортақ элементтер ретінде адамдардың дүниетанымы мен ойлау жүйесінің жоғары дәрежеде ұқсастығын аңғартады. Дегенмен, теңеулерді қолданау барысында бірқатар ұқсастықтар (қасқыр, бүркіт, ақ зығыр, қағаз және т.б.) өзара сәйкес келумен бірге, жекелеген тақырыптық топтарды толықтайтын теңеулердің сандық мөлшері мен кейбір ерекшеліктері арасында айтарлықтай айырмашылықтардың бар екендігін байқауға болады.

Осылайша, ағылшын және қытай тілдері теңеулерінің эталондары екі тілде де ұсынылған тақырыптық топтардың айтарлықтай ортақтық сипатқа ие ерекшеліктері бар екендігін көрсетеді. Бұлар ағылшын және қытай тілдерінде «Жануарлар әлемінің өкілдері», «Жемістер, көкөністер мен өсімдіктердің атаулары- фитонимдер», «ыдыс- аяқтар пен тұрмыстық заттардың атаулары», «Табиғат құбылыстарының атаулары», «Тұлғалардың аты-жөні» қатарлылардың семантикасымен біріктірілген эталон топтары екі тілде де мол кездесетіндігі анықталып отыр.

ТАЛҚЫЛАУ

Әрқандай бір ұлт тілінің лингвомәдениет аралық қарым қатынастық даму үдерісі барысында бір тілдегі атаулар мен терминдердің екінші бір тілге ауысуы заңды құбылыс десек те, тұрақты сөз тіркестерінің түп тамырлас немесе туыс емес тілдерден екінші бір тілге ауысып, сіңіп кіруі және құрылымын бұзбай, сол қалпында қолданысқа қосылып кетуі өте қиын.

Жоғарыда біз ағылшын және қытай тіліндегі теңеулерді жан-жануарлар атауларына байланысты; ыдыс- аяқ, тұрмыстық зат атауларына байланысты; фитонимдер- жеміс- жидек атауларына байланысты; киім кешек атаулары, діни наным сенімдер, табиғат құбылыстарының атауларына байланысты т.б 8 түрлі эталонға жіктеп қарастырдық. Осы эталондарға байланысты теңеулер екі тілде де кездесетінін байқадық. Соның ішінде ең көп кездесетіні жан- жануарлар атауларына байланысты, яғни зоонимдік теңеулер ағылшын тілінде 48, ал қытай тілінде 131 теңеудің бар екендігін байқадық.

Зоонимдер ұғымына байланысты теңеулердің басым көп бөлігі жыл атауларымен (12 жыл бір мүшел) байланысты болып келеді. Ағылшын тілінде ат, доңыз және ит атауларымен байланысты тұрақты тіркестер көп кездесетін болса, қытай тілінде ат, жолбарыс және айдаһар есімдерімен байланысты тіркестер көптеп кездеседі. Ағылшын тілінде маймылдар тақырыбынан бөлек, жолбарыс және айдаһар есімдерімен байланысты теңеулер аз болса, қытай тілінде қоян, маймыл және доңыз атауларына байланысты теңеулер аз кезігеді екен.

4- кесте

Ағылшын және қытай тіліндегі зооним эталонна байланысты теңеулердің жай- күйі

	Саны көп теңеулер	Саны аз теңеулер
Ағылшын тілінде	ат, доңыз, ит	жолбарыс, айдаһар, маймыл
Қытай тілінде	ат, жолбарыс, айдаһар	қоян, маймыл, доңыз

Ағылшын және қытай тілдеріне де *жылқы* атауына байланысты теңеулердің саны жағынан көп болып табылады. Ағылшын тілінде *horse- жылқы* тақырыбына байланысты теңеулерден *As fast as a horse-* тура мағынасында «аттай тез» дегенді білдірсе, ауыспалы

мағынада «біреудің бір істі тез орындауы немесе ақпаратты жылдам жеткізуі». Ағылшындар атты көлік құралы ретінде пайдаланған, атты жылдамдық пен күштіліктің символы ретінде бағалаған. Ал қытай тілінде 马- *mǎ*- жылқы атауына байланысты теңеулерден 千兵万马- *qiān bīng wàn mǎ*, тура мағынасында «мың әскермен жүз мың ат» дегенді білдірсе, ауыспалы мағынада «соғысқа мықты дайындалған әскери күшті» білдіреді. Яғни қытай тұрмыс-тіршілігінде де жылқы көлік құралы ретінде қолданылып, соғысқа, жорыққа шыққанда ер қанаты болып табыла білген [12].

Ағылшын «Библия» бойынша *dragon- айдаһар* ол зұлымдықтың, шайтандықтың символы ретінде қарастырған. Батыс мәдениеті бойынша айдаһар- қорқынышты құбыжық болып, қатігез әйелдердің бейнесі ретінде қарастырылады. Мысалы: *As fierce as a dragon-* тура мағынасында «айдаһардай ашулы, қатулы» дегенді білдірсе, ауыспалы мағынада «өте қатал, агрессивті немесе қауіпті адамды» сипаттау үшін қолданылады. Ал қытайлықтар өздерін 龙的传人- *Lóng de chuánrén-* айдаһардың ұрпағымыз деп есептейді, әрі айдаһар ұғымын күштің, даналықтың, жоғары мәртебеліліктің символы ретінде қарастырады. Сондықтан да айдаһар ұғымына байланысты теңеулер өте көп кездеседі, мысалы: 望子成龙- *Wàngzǐchénglóng-* тура мағынасында «баласының айдаһар болуын қалау» болса, ауыспалы мағынада «баласынан жоғары жетістіктер мен үлкен үміт күту» деген мағынада. 人中之龙- *Rén zhōng zhī lóng-* тура мағынасында «адамдар арасындағы айдаһар» болса, ауыспалы мағынада «табысты, көрнекті, шығармашылық немесе көшбасшылық қабілеттері бар адамдарды» білдіреді. Қытай елінде айдаһарды ерекше құрметтейді, әртүрлі логотиптерде, жарнамаларда, фото суреттерде де айдаһар бейнесін кеңінен қолданады. Яғни айдаһар ұғымыны қытай елінің тұрмыс-тіршілігінде ерекше орын алатындығын байқалады [13].

Жануарлар эталонына байланысты тұрақты тіркестер- фразеологизмдер тобындағы саны жағынан көп болып кездесетін түрі болып табылады. Адам өмірінде жан- жануарлармен тығыз байланысты болғандықтан, жануарлар бойындағы кейбір қасиеттерді адамдар бойынан таба білген және соған теңеген. Мысалы, *as sly as a fox* тіркесінің тура мағынасы «түлкідей қу» болса, ауыспалы мағынада «қу, айлакер» мінезді адамдарды бейнелейді. Жануарлармен ұзақ қарым-қатынаста адамдар жануарларға тән қасиеттерді түсінді және олардың жануарлар мен адамдарға ұқсас қасиеттері бар және олар өздерінің танымы арқылы жануарларға онтологияның мәнін түсіндіру үшін белгілі бір мағына береді.

Бір жануар әртүрлі мінез құлықты немесе ұғымдарды бейнелеу үшін қолданылады. Мысалы, *сиыр* жануары «күш, күшті дене, баяу реакция, табандылық, адалдық және шынайылық» сияқты теңеу мағыналарды бере алады.

Салыстырылған тілдердегі адам бейнесіне байланысты теңеулердің құрылымындағы тіректік сөздердің үнемдеу құбылысына ұшырағаны бірден айқындалып, ағылшын және қытай ұлттарының дүниетанымдық сипаттағы рухани құндылықтарын саралап- салмақтау барысында ашылды. Бұл тұста ағылшын және қытай халықтарының тұрақты сөз тіркестеріндегі тілдік деректер мен оның қолдану аясындағы мәдениет аралық қарым-қатынастар да зерттеу нысанының өзекті мәселесіне айналды. Сөйтіп олардың лексикалық құрамы мен семантикалық мән- мағынасындағы ерекшеліктер сол халықтың тұрмыс-тіршілігі мен шаруашылығы және дүниетанымының өзгешеліктерінен туындайтындығы дәлелденді.

Ағылшын және қытай халықтары- ғасырлар бойы иық тіресе, көршілік жағдайда өмір сүрмесе де, тұрмыс- тіршілік шаруашылығында өзіндік ортақ белгілер болғандықтан, әрі екі халықтың тілінде кездесетін тілдік деректер мен тұрақты сөз тіркестеріндегі өзіндік ерекшеліктері мен ортақ белгілерін анықтау барысында бірқатар адам бейнесіне қатысты теңеулердің жақындығы немесе образды бейнелерінің ұқсастығы және ортақ ерекшеліктері анықталды. Мысалы, *to sit on a powder keg* тура мағынасында «ұнтақ бөлшекке отыру» болса, ауыспалы мағынада «қиындыққа қалу, қауіпті жағдайға тап болу» деген мағынаны білдіреді. Ал қытай тіліндегі 对牛弹琴- *duì niú tánqín* тура мағынасында «сиырдың құлағына домбыра шерту» болса, ауыспалы мағынада «түсіндіріп айтқанмен ештеңе түсінбейтін адамдарды» білдіреді. Аталған тұрақты теңеулердің екі тілдегі нұсқасының дыбыстық жақтан

айтылымында өзгешеліктер болғанымен, ішкі мән-мағыналық сипатындағы жақындықтар бірден аңғарылады.

Жинақтап айтқанда, бұл зерттеу жұмысында жинақтау, салыстыру және талдау әдістері қолданылды, нәтижесінде ағылшын және қытай тілдеріндегі теңеулердің эталондық түрлері салыстырылып, сипатталды. Теориялық тұжырымдарды саралау үшін аталған тілдердегі адам бейнесіне қатысты теңеулер мысалдар негізінде талданды. Пайдаланылған әдіс- тәсілдер зерттеу жұмысының құрылымдық жүйесінде теориялық және практикалық сипатта мақсатқа жетуге бағытталған, нақты нәтижелермен қол жеткізілді. Ұлттық мәдени айырмашылықтардың болуы себепті, бұл тақырып аясында шешімін таппаған көптеген қызықты ғылыми мәселелерге жолығатынымыз анық. Кейбір тұрақты тіркестерде ағылшын және қытай тілдерінде ұқсастықтар кездессе, басқаларында айырмашылықтар айқын көрінеді. Осы тақырыпты әрі қарай зерттеу барысында терең талдау жүргізу және жаңа ғылыми нәтижелерге қол жеткізу мүмкіндігі бар екендігін атап өткен жөн.

ҚОРЫТЫНДЫ

Мақалада фразеологияның жалпы теориясы қарастырылып, отандық және шетелдік ғалымдардың осы саладағы еңбектерін негізге ала отырып, адам бейнесіне байланысты теңеулердің эталонын жануарлар атауларына байланысты, ыдыс- аяқ, тұрмыстық зат атауларына байланысты, киім- кешек атауларына байланысты, тұлға аттарымен байланысты және т.б сегіз түрлі эталонға бөліп қарастырдық.

Әртүрлі эталондарға жіктеп қарастыру барысында жануарлар әлемі өкілдерінің атауымен байланысты теңеулерді басқа эталондармен салыстырғанда саны жағынан көп екендігіне көз жеткіздік. Мысалдар келтіре отырып берілген теңеулердің тарихына, шығу тегіне, ішкі формасына үңіле отырып ағылшын және қытай тіліндегі осы саладағы теңеулер эталонының ұқсастықтары мен айырмашылықтарын атап көрсеттік. Сонымен бірге теңеулер осы тілдерді қолданушы ұлттың да дүние танымдық ерекшеліктерінің айқын көрінісі екендігін ашып көрсеттік, сайып келгенде адамзатқа ортақ ойлау жүйесінің бір- бірімен етене жақындығы бірден байқалатындығы бізді өзіне қызықтырды, әрі жершары сынды ортақ үйіміздегі адамзат баласының түп тамырының бір-бірінен алшақ еместігін анық көрсетті.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Добровольский Д.О. Сопоставительная фразеология: межъязыковая эквивалентность и проблемы перевода идиом. //Русский язык в научном освещении. № 2(22), 2011 – 219-246 с.
- 2 Colson, Jean-Pierre. “Cross-linguistic phraseological studies”. Phraseology. An interdisciplinary perspective, edited by Sylvian Granger / Fanny Meunier, –2008. –№ 3. 191–206 pp.
- 3 Смағұлова Г. Қазақ фразеологиясы лингвистикалық парадигмаларда: монография. – Алматы: «Елтаным баспасы», 2020. – 8-156б.
- 4 Kunin A.V. Course in Phraseology of Modern English: Textbook for Institutes and Faculties of Foreign Languages. – 2nd ed., revised. – Moscow: Vysshaya Shkola, Dubna: Publishing Center "Phoenix", 1996 – p. 381.
- 5 Сабитова М.Т. *Неміс және қазақ салыстырмалы фразеологизмдерінің негіздері.* – Алматы: Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті баспасы (ҚазХҚЖӨТУ). –1999. -184 с.
- 6 Zhumanbekova N.Z. Konzeptualisierung der Emotionen in den deutschen und kasachischen Phraseologismen Aktuelle Trends in der phraseologischen und parömiologischen Forschung weltweit Band II, Verlag Dr.Kovac, 2022, 183-195
- 7 Юй Фэнин. Устойчивые сравнения, характеризующие лицо человека, в русской языковой картине мира (на фоне китайского). –Автореферат диссертация на соискание ученой степени к.ф.н., - Санкт-Петербург. 2016. -24 с.

8 Ағабекова Б.Н., Ағылшын және қазақ тілдеріндегі теңеулердің ұлттық мәдени сипаты, Ф.ғ.к ғылыми дәрежесін алу үшін дайындаған диссертацияның авторефераты. – Алматы. 2010. 13-15б.

9 Грамматическая и лексико-семантическая структура устойчивых сравнений как класса фразеологических оборотов (на материале русского, английского и немецкого языков): автореф. дис. ...канд. филол. наук. Белорус. гос. ун-т. – Минск, 2007. – 22 с.

10 Кочкарева И.В. (2018), Устойчивые сравнения, характеризующие свойства личности человека (на материале русского и английского языков). //Евразийский гуманитарный журнал. НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ № 4, 2018, 14-17 сс.

11 Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: Учебное пособие/ В.А.Маслова.-3-е издание перераб. И доп.-Минск: ТетраСистемс, 2008.- стр.72

12 汉典- Электрондық сөздік. 2024. Электрондық ресурс: URL: https://baike.baidu.com/reference/8397880/533aYdO6cr3_z3kATPeJyPTzMn3BM96kueLbAOBzzqIP0XOpX5nyFJI26dRx8PJzWwiE49czMYdaxLHzCUIF8K9ULA

13 Синьхуа мақал- мателдер сөздігі. 2024. Электрондық ресурс: URL: https://baike.baidu.com/reference/5992106/533aYdO6cr3_z3kATPbYmfqIOyrFM4-tvbOFVbtzqIP0XOpX5nyFIAr5NQ7sPRoGUTIqddqdNtG2fqwAkhD6-IINbA

Материал 11.12.2024 баспаға түсті

Эталоны устойчивых сравнений, связанных с образом человека (на материале английского и китайского языков)

К. Токтарбек¹, Н.З. Жуманбекова¹, Б. Жылқыбекұлы²

¹Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, 010008, Республики Казахстан

²Кокшетауского университета имени Ш.Уалиханова. 020000, Республики Казахстан

Известно, что особое место в области языкознания занимают сопоставительные исследования, позволяющие определить универсальные и национальные особенности фразеологических систем неродственных языков. В этом контексте сложная и многоаспектная семантическая структура фразеологизмов, в том числе устойчивых сравнений, требует комплексного анализа.

В сопоставительной фразеологии устойчивые сравнения в неродственных языках подвергались исследованию во многих работах. В настоящей статье проводится тематическая классификация эталонов сравнений с целью выявления и изучения сходств и различий, в английском и китайском языках с лингвокультурологической точки зрения. При этом рассматривается тематическая классификация устойчивых сравнений, связанных с образом человека.

Фразеология как лингвистическая дисциплина делит регулярные словосочетания на несколько групп: идиомы, пословицы, крылатые слова и словосочетания. Анализ эталонов устойчивых сравнений в английском и китайском языках позволил выделить несколько тематических групп: зоонимы, фитонимы, имена собственные, наименования посуды и предметов быта, названия явлений природы, религиозные понятия и т.д.

Ключевые слова: сопоставительная фразеология, устойчивые сравнения в английском и китайском языках, лингвокультурные особенности, сравнения, связанные с образом человека, эталон.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Добровольский Д.О. Сопоставительная фразеология: межъязыковая эквивалентность и проблемы перевода идиом. //Русский язык в научном освещении. № 2(22), 2011 - 219 -246 с.

- 2 Colson, Jean-Pierre. “Cross-linguistic phraseological studies”. *Phraseology. An interdisciplinary perspective*, edited by Sylvian Granger/ Fanny Meunier, - 2008. - № 3. 191–206 pp.
- 3 Смагулова Г. Казахская фразеология в лингвистических парадигмах: монография. – Алматы: «Издательство Элтаным», 2020. – С. 8-15.
- 4 Kunin A.V. *Course in Phraseology of Modern English: Textbook for Institutes and Faculties of Foreign Languages*. - 2nd ed., revised. - Moscow: Vysshaya Shkola, Dubna: Publishing Center “Phoenix”, 1996 - p. 381.
- 5 Сабитова М.Т. Основы немецкой и казахской сравнительной фразеологии. -Алматы: Издательство Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана (КазУМОиМЯ). -1999. -184 с.
- 6 Zhumanbekova N.Z. *Konzeptualisierung der Emotionen in den deutschen und kasachischen Phraseologismen Aktuelle Trends in der phraseologischen und parömiologischen Forschung weltweit Band II*, Verlag Dr. Kovac, 2022, 183-195
- 7 Юй Фэнин. Устойчивые сравнения, характеризующие лицо человека, в русской языковой картине мира (на фоне китайского). -Автореферат диссертация на соискание ученой степени к.ф.н., - Санкт- Петербург. 2016. -24 с.
- 8 Агабекова Б.Н., Национально- культурный характер сравнений в английском и казахском языках, автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философии. - Алматы. 2010
- 9 Грамматическая и лексико-семантическая структура устойчивых сравнений как класса фразеологических оборотов (на материале русского, английского и немецкого языков): автореф. дис. ...канд. филол. наук. Белорус. гос. ун-т. - Минск, 2007. - 22 с.
- 10 Кочкарева И.В. (2018), Устойчивые сравнения, характеризующие свойства личности человека (на материале русского и английского языков). //Евразийский гуманитарный журнал. НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ № 4, 2018, 14-17 сс.
- 11 Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: Учебное пособие/ В.А.Маслова.-3-е издание перераб. И доп.-Минск: ТетраСистемс, 2008.- стр.72
- 12 汉典- Электронный словарь. 2024. Электронный ресурс: URL: https://baike.baidu.com/reference/397880/533aYdO6cr3_z3kATPeJyPTzMn3BM96kueLbAOBzzqIP0XOpX5nyFJI26dRx8PJzWwiE49czMYdaxLHzCUIF8K9ULA
- 13 Словарь пословиц Синьхуа. 2024. Электронный ресурс: URL: https://baike.baidu.com/reference/5992106/533aYdO6cr3_z3kATPbYmfqIOyrFM4-tvbOFVbtzzqIP0XOpX5nyFIAr5NQ7sPRoGUTlqddqdNtG2fqwAkhD6-IINbA

Материал поступил в редакцию журнала 11.12.2024

Standards of stable comparisons related to the image of a person (based on the English and Chinese languages)

К. Toktarbek¹, N.Z. Zhumanbekova¹, В. Zhylkybekuly²

¹L.N. Gumilyov Eurasian National university, 010008, Astana, Kazakhstan

²Shokan Ualikhanov Kokshetau university. 020000, Astana, Kazakhstan

It is known that comparative studies occupy a special place in the field of linguistics, allowing to determine universal and national features of phraseological systems of unrelated languages. In this context, the complex and multifaceted semantic structure of phraseological units, including stable comparisons, requires a comprehensive analysis.

Despite the fact that in comparative phraseology stable comparisons in unrelated languages have been studied. This article provides a thematic classification of comparison standards in order to identify and study similarities and differences in the English and Chinese languages from a linguacultural point of view. At the same time, the thematic classification of stable comparisons associated with the image of a person is considered.

Phraseology as a linguistic discipline divides regular phrases into several groups: idioms, proverbs, catchphrases and phrases. The analysis of the standards of stable comparisons in English and Chinese allowed us to identify several groups: zoonyms, phytonyms, proper names, names of dishes and household items, names of natural phenomena, religious concepts, etc.

Key words: comparative phraseology, stable comparisons in English and Chinese, linguocultural features, comparisons related to the image of a person, standard

REFERENCES

- 1 Dobrovolskij D.O. Sopostavitel'naya frazeologiya: mezh'yazykovaya ekvivalentnost' i problemy perevoda idiom. //Russkij yazyk v nauchnom osveshchenii. № 2(22), 2011 – 219-246 s.
- 2 Colson, Jean-Pierre. “Cross-linguistic phraseological studies”. Phraseology. An interdisciplinary perspective, edited by Sylvian Granger / Fanny Meunier, –2008. –№ 3. 191–206 pp.
- 3 Smagulova G. Qazaq frazeologiyasy lingvistikalyq paradigmalarda: monografiya. – Almaty: «Eltanym baspasy», 2020. – 8-15bb.
- 4 Kunin A.V. Course in Phraseology of Modern English: Textbook for Institutes and Faculties of Foreign Languages. – 2nd ed., revised. – Moscow: Vysshaya Shkola, Dubna: Publishing Center “Phoenix”, 1996 – p. 381.
- 5 Sabitova M.T. Nemis zhane qazaq salystyrmaly frazeologizmderinin negizderi. –Almaty: Abylaj han atyndaғы Qazaq halykaralyq qatynastar zhane alem tilderi universiteti baspasy. –1999. -184 s.
- 6 Zhumanbekova N.Z. Konzeptualisierung der Emotionen in den deutschen und kasachischen Phraseologismen Aktuelle Trends in der phraseologischen und parömiologischen Forschung weltweit Band II, Verlag Dr.Kovac, 2022, 183-195
- 7 Yu Fenin. Ustojchivye sravneniya, harakterizuyushchie lico cheloveka, v russkoj yazykovoj kartine mira (na fone kitajskogo). –Avtoreferat dissertaciya na soiskaniie uchenoj stepeni k.f.n., - Sankt-Peterburg. 2016. -24 s.
- 8 Agabekova B.N., Agylyshyn zhane qazaq tilderindegi teneulerdin ulttyq мәдени sipaty, F.g.k gylimi darezhesin alu ushin dajyndagan dissertaciyanyn avtoreferaty. – Almaty. 2010
- 9 Grammaticheskaya i leksiko-semanticheskaya struktura ustojchivyh sravnenij kak klassa frazeologicheskikh oborotov (na materiale russkogo, anglijskogo i nemeckogo yazykov): avtoref. dis. ...kand. filol. nauk. Belorus. gos. un-t. – Minsk, 2007. – 22 s.
- 10 Kochkareva I.V. (2018), Ustojchivye sravneniya, harakterizuyushchie svojstva lichnosti cheloveka (na materiale russkogo i anglijskogo yazykov). //Evrazijskij gumanitarnyj zhurnal. NAUCHNYJ ZHURNAL № 4, 2018, 14-17 ss.
- 11 Maslova V.A. Kognitivnaya lingvistika: Uchebnoe posobie/ V.A.Maslova.-3-e izdanie pererab. I dop.-Minsk: TetraSistems, 2008.- str.72
- 12 Van Singuo, Qytaj tilinin turaqty tirkester sozdigi, Qytaj bilim beru baspasy, 2016. Elektronnyk resurs: URL: https://baike.baidu.com/reference/8397880/533aYdO6cr3_z3kATPeJyPTzMn3BM96kueLbAOBzzqIP0XOpX5nyFJI26dRx8PJzWwiE49czMYdaxLHzCUIF8K9ULA
- 13 Sin'hua maqal- matelder sozdigi. Qytaj kommerciyalyq baspasy, 2005. Elektronnyk resurs: URL: https://baike.baidu.com/reference/5992106/533aYdO6cr3_z3kATPbYmfqIOyrFM4-tvbOFVbtzqIP0XOpX5nyFIAR5NQ7sPRoGUTIqddqdNtG2fqwAkhD6-IINbA

Received: 11.12.2024